

อภิปรัชญาในพระพุทธศาสนา

พระครูสิริรัตนานุกูล, รศ.ดร.

อาจารย์ประจำ วิทยาลัยสงฆ์พุทธชินราช

ความนำ

บทความเรื่องนี้ ตั้งใจมุ่งเน้นเรื่อง “อภิปรัชญาในพระพุทธศาสนา” (Metaphysics) มีวัตถุประสงค์จะแสดงความมีอยู่ของเทพประกอบกับการที่เทพมีจริยธรรมซึ่งแสดงบทบาทต่อพระพุทธเจ้า อรหันตสาวก ธรรมชาติ ซึ่งเหล่าเทพนี้จะมีส่วนร่วมในกิจกรรมการเผยแผ่พระพุทธศาสนาหรือเกี่ยวข้องกับปรากฏการณ์อื่น ๆ มากมาย โดยผู้เขียนอาศัยปรากฏการณ์ต่าง ๆ เหล่านี้จากคัมภีร์ทางพระพุทธศาสนา กล่าวคือพระไตรปิฎก รวมถึงงานเขียนของเมธีชนทางพระพุทธศาสนาที่แสดงทรรศนะน่าศึกษาไว้ในเอกสารงานเขียน การวิจัย วิทยานิพนธ์ต่าง ๆ

เทพหรือเทวดา เรียกว่า เทพยดา เป็นสิ่งที่ปรากฏอยู่ในคัมภีร์พระพุทธศาสนาและมีอยู่จริง ซึ่งมีบทบาทและจริยธรรมต่าง ๆ ต่อพระพุทธเจ้า พระอรหันตสาวกมากมายสืบเนื่องมาแต่อดีต เห็นได้ชัดจากภายหลังที่พระพุทธเจ้าแสดงปฐมเทศนาธรรมจบลง จะมีเทพกล่าวแซ่ซ้องสาธุการสรรเสริญกัน กระหึ่ม ความว่า

“...เทพในสวรรค์แซ่ซ้องสรรเสริญกระจายข่าวว่า นั้นพระธรรมจักรอันยอดเยี่ยม พระผู้มีพระภาคทรงประกาศแล้ว ณ ป่าอิสิปตนมฤคทายวัน เขตกรุงพาราณสี อันสมณะ พราหมณ์ เทพ มาร พรหม หรือใคร ๆ ในโลกให้หมุนกลับไม่ได้ เพียงครู่เดียวเท่านั้น เสียงป่าวประกาศได้กระจายขึ้นไปถึงพรหมโลกด้วยประการฉะนี้ ทิ้งหมื่นโลกธาตุนี้ก็สิ้นสะเทือนเลื่อนลั่น ทั้งแสงสว่างอันเจิดจ้าหาประมาณมิได้ ก็ปรากฏในโลก ล่วงเลยอาณาภาพของเทพทั้งหลาย”^๑

ข้อความข้างต้นนี้ เป็นการยืนยันว่า เทพมีจริยธรรมต่อพระพุทธศาสนาเพียงใด ยังมีอีกมากมายที่บรรดาเทพซึ่งสถิตอยู่ในธรรมชาติเกือบทุกชนิดและสัมพันธ์กับพระพุทธศาสนา กล่าวคือ เทพสถิตประจำแม่น้ำเรียกว่าพระแม่คงคา เทพสถิตประจำฝนเรียกว่าพระวรุณเทพ เทพสถิตประจำลมเรียกว่า วายุเทพ เทพสถิตประจำดวงจันทร์เรียกว่าจันทรเทพ เทพสถิตประจำดวงอาทิตย์เรียกว่าพระสุริยเทพ เทพสถิตประจำต้นไม้เรียกว่ารุกขเทพ เทพสถิตประจำภูเขาเรียกว่า ลิกขรเทพ เทพสถิตประจำบ้านเรือนเรียกว่า ฆรเทพ เทพสถิตประจำแผ่นดินเรียกว่า ภูมิเทพ

^๑ ส.ม. (ไทย) ๑๙/๑๐๘๑/๕๙๖.

นอกจากคำที่จะเรียกว่าเทพแล้วยังมีคำอื่น ๆ ที่มีความหมายเป็นเทพคือคำว่าท้าว เช่น ท้าวเวสสุวรรณ ซึ่งทำหน้าที่เป็นผู้อารักขาโดยมีอาวุธคือไม้ตะบองสถิตอยู่ด้านซ้ายของพระพุทธรูปชินราช นัยเดียวกันนี้จะมีท้าวสถิตประจำทิศทั้ง ๔ ทิศ เรียกว่า ท้าวจตุโลกบาล ประกอบด้วยท้าววิรูปักษ์ ท้าวกุเวร ท้าวเวสสุวรรณ และท้าวธตรฐ ซึ่งเทพทั้ง ๔ นี้ปกครองในสวรรค์ชั้นจาตุมหาราช

เทพชั้นนี้ จะแสดงบทบาทของเทพต่อพระพุทธศาสนา จะเห็นได้ชัดประการหนึ่ง ในคราที่ พระพุทธเจ้าตรัสปฐมบัญญัติแก่ภิกษุสงฆ์ ในการนี้ เหล่าทวยเทพท้าวได้เข้ามาแสดงจริยธรรมด้วยการ กล่าวอนุโมทนาสาธุการกับพระพุทธเจ้าที่ลงโทษคนทำชั่ว ดังกรณีของพระสุทิน องค์ปฐมปาราชิกที่ว่า

“ทวยเทพชั้นกุมมะ กระจายข่าวว่า ท่านผู้เจริญ ภิกษุสงฆ์ไม่เคยมีเสียดไม่เคยมีโทษ พระสุทินกลั่นทบุตร ก่อเสียด ก่อโทษขึ้นแล้ว ทวยเทพชั้นจาตุมหาราชสดับเสียงของทวยเทพ ชั้นกุมมะแล้ว ได้กระจายข่าวต่อไป ทวยเทพชั้นดาวดึงส์ ทวยเทพชั้นยามา ทวยเทพชั้นดุสิต ทวยเทพชั้นนิมมานรดี ทวยเทพชั้นปรนิมมิตวสวัตตี ทวยเทพที่นับเนื่องในหมู่พรหมสดับเสียง แล้วก็กระจายข่าวกันต่อไปว่า ท่านผู้เจริญ ภิกษุสงฆ์ไม่เคยมีเสียด ไม่เคยมีโทษ พระสุทิน- กลั่นทบุตรก่อก่อเสียด ก่อโทษขึ้นแล้วเพียงครู่เดียวเท่านั้น เสียงป่าวประกาศได้กระจายขึ้นไปถึง พรหมโลกด้วยประการฉะนี้

ต่อมา พระสุทินเกิดความเดือดร้อนใจว่า “ไม่ใช่ลาภของเราหนอ เราไม่มีลาภหนอ เราได้ ชั่วแล้วหนอ เราไม่ได้ดีแล้วหนอ ถึงจะเข้ามาบวชในพระธรรมวินัยที่พระผู้มีพระภาคตรัสไว้ ดีแล้ว ก็ยังไม่สามารถประพฤติพรหมจรรย์ให้บริสุทธิ์บริบูรณ์ได้ตลอดชีวิต” เพราะความกุ่มใจ เดือดร้อนใจนั้น ท่านจึงซุบซอมหมองคล้ำ ซีดเหลือง เส้นเอ็นขึ้นสะพรั่ง มีเรื่องในใจ ใจหดหู่ เป็นทุกข์ เสียใจเดือดร้อนใจ เศร้าซึม”^๒

ชนิดของเทพและบทบาทของเทพเชิงจริยธรรมในพิธีกรรม

เทพมี ๓ จำพวก คือ เทพโดยสมมติ (สมมติเทพ) เทพโดยกำเนิด (อุปบัติเทพ) และเทพโดย ความบริสุทธิ์ (วิสุทธิเทพ) เทพโดยสมมติได้แก่ พระราชา พระราชกุมาร และพระราชเทวี เทพโดยกำเนิด ได้แก่ เทพในสวรรค์ ๖ ชั้น รวมเทพที่นับเนื่องในชั้นพรหม และเทพที่สูงขึ้นไปกว่านั้น เทพโดยความ บริสุทธิ์ได้แก่ พระพุทธเจ้า พระอรหันตชีนาสพ และพระปัจเจกพุทธเจ้าทั้งหลาย

^๒ วินย. (ไทย) ๑/๓๖-๗/๒๕.

บทความเรื่องนี้ นอกจากการมีจริยธรรมในบทบาทของเทพแล้ว ยังรวมถึงบริบทของเทพที่เกี่ยวข้องกับพระพุทธศาสนา เช่น ศาสนสถาน ได้แก่ วัดวาอาราม เจดีย์ วิหารธรรม เพราะเทพนั้นสถิตอยู่ตามเจดีย์วิหาร ดังปรากฏในบทกรวดน้ำปัดตีทานคาถา และเทพที่มีอิทธิพลบทบาทต่อธรรมชาติต่าง ๆ ซึ่งสามารถจัดกลุ่มของเทพที่เข้าไปเกี่ยวข้องกับพระพุทธศาสนาและสังคมไทย ดังนี้

กลุ่มที่ ๑ คือ พิธีกรรมเกี่ยวกับเทพในพระพุทธศาสนา

กลุ่มที่ ๒ คือ จริยธรรมของเทพต่อพระพุทธศาสนา

กลุ่มที่ ๓ คือ จริยธรรมของเทพต่อธรรมชาติในพระพุทธศาสนา

กลุ่มที่ ๑ พิธีกรรมเกี่ยวกับเทพในพระพุทธศาสนา

เทพกลุ่มนี้ จะมีบทบาทต่อพระพุทธศาสนา มาก แทบเรียกได้ว่า กิจกรรมทางศาสนาทุกอย่าง จะมีพิธีเทพให้ทวยเข้ามาเกี่ยวข้องด้วยทั้งสิ้น เช่น พิธีบวงสรวง อันเป็นพิธีเริ่มต้นของพิธีงานทั้งของหลวง ราษฎร์และศาสนามี ๓ ลักษณะ เทพชุมนุม เทพบวงสรวง เทพสาธุการ

เทพชุมนุม เป็นบทสวดมนต์ทั้งเจ็ดตำนานทั้งสิบสองตำนาน โดยเริ่มจากที่อุบาสกอุบาสิกา ไหว้พระรับศีลแล้ว พระสงฆ์ที่นั่งสวดมนต์รูปที่สามจากประธานสงฆ์ ก็จะถือพัทธรองกล่าวอัญเชิญเทพ เข้ามาร่วมฟังการสวดมนต์ มีคำอัญเชิญว่า

“สระรัชชัง สะเสนัง สะพันธุง นะรินทัง ประจิตตานุกาโว สะทา รักขะตุติ

พระริตวานะ เมตตัง สะเมตตา ภาทันตา อะวิกขิตตะจิตตา ประจิตตัง ภาณันตุ

สัคเค กาเม จะ รูปเป คิริสิขระตะณู จันตะลิเช วิมานะ ทีเป รัฎฐะ จะ คาเม ตะรุระนะคะหะเน
เคหะวัตถุมหิ เขตเต ภูมมา จายันตุ ทเวา ชะละละละวิสะเม ยักขะคันธัพพะนาคา ติฏฐันตา สันติเก ยัง
มุณีวะระวะจะนัง สาธะโว เม สุณันตุ

ธัมมัสสะวะนะกาโล อะยัมภะทันตา, ธัมมัสสะวะนะกาโล อะยัมภะทันตา, ธัมมัสสะวะนะกาโล
อะยัมภะทันตา”

แปลว่า ขออานุภาพพระปริตร (พุทธมนต์) จงปกป้องรักษาพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว
พร้อมด้วยราชสมบัติ เสนาข้าราชการตลอดถึงพระประยูรญาติและประชาชนตลอดไป

ขอพระคุณเจ้าทั้งหลาย จงตั้งเมตตาจิต มีสติมั่นคง ไม่ฟุ้งซ่าน แผ่เมตตาจิตแล้ว สาธยาย
พระปริตร ณ บัดนี้ ขอเชิญหมู่ภูมมะเทพ โลกมนุษย์ ตลอดถึงหมู่เทพ หมู่อักษ์ คนธรรพ์ ที่ดำรงตน

อยู่ในสวรรค์ชั้นกามาวจร รูปาวจร ที่ป่าเขา แมกไม้ในอากาศ ในวิมาน เกาะแก่ง ประเทศ หมู่บ้าน ในที่ป่าช้า และรกร้าง บ้านเรือนและไร่นาทั้งหมด จงมาฟังพระพุทธพจน์อันประเสริฐของพระมุณี พุทธเจ้า เกิด

เวลานี้ เป็นเวลาฟังธรรม (สาธยายมนต์) แล้ว ท่านผู้เจริญทั้งหลาย (๓ จบ)

ดังกล่าวมาข้างนี้ เป็นบทอัญเชิญเทพให้มาร่วมฟังพุทธมนต์ที่พระสงฆ์จะแสดงให้เป็นสิริมงคล กับเจ้าภาพ แต่มีอีกตอนหนึ่งที่พระสงฆ์จะแสดงธรรม อุบาสกหรืออุบาสิกาจะทำพิธีอาราธนาพระสงฆ์ แสดงธรรมโดยอ้างถึงท้าวสหัมบดีพรหม ที่ทำหน้าที่อาราธนาพระพุทธเจ้าให้ตัดสิ้นใจเผยแผ่ธรรม ภายหลังตรัสรู้ใหม่ ๆ ดังคำอาราธนาว่า

พรหมมา จะ โลกาธิปะติ สหัมปะติ กะตัญจะลี อันธวะรัง อะยาจะละ สันตีระ สัตตาปะระ-
ชัคคะชาติกา เทเสตุ ธัมมัง อะนุกัมปิมัง ปะชัง

แปลว่า ก็พระพรหมผู้เป็นใหญ่ในโลกาและหมู่พรหม ประณมมือกล่าวคำวิงวอนขอว่า หมู่สัตว์ ผู้เกิดมามีธุลีในนัยน์ตาน้อยมีอยู่ (ยังไม่รู้ธรรม) ขอพระองค์จงทรงอนุเคราะห์สัตว์นี้และแสดงธรรมโปรด เขาเหล่านั้นเกิด

จากคำแปลข้างต้นนี้ ยืนยันได้ว่า พระพรหมมีบทบาทสำคัญในการผลักดันให้พระพุทธเจ้าตัดสิ้น พระทัยด้วยความกรุณาธรรมที่จะออกเผยแผ่ธรรมที่พระองค์ตรัสรู้แล้ว ซึ่งแรกเริ่มเดิมทีนั้นพระพุทธองค์ เห็นว่า ธรรมที่ตนตรัสรู้แล้วนี้เป็นของยาก ซึ่งยากที่คนทั่วไปจะรู้ตามได้ แต่ก็ด้วยกรุณาธรรมประกอบ กับท้าวสหัมบดีพรหมมากราบทูลอาราธนาอีกแรงหนึ่ง จึงตัดสิ้นใจเผยแผ่ธรรมอย่างที่เราทั้งหลาย ทราบกันดี

การบวงสรวง คือ การบอกกล่าว การขออนุญาตต่อเทพดาอารักษ์ที่สถิตอยู่ ณ ที่นั้น ๆ รวมไปถึงบวงสรวงดวงวิญญาณของบุรพชนที่มีเดชมีอำนาจที่สถิตอยู่ที่ตรงนั้นหลายภพหลายชาติ ซึ่งผู้บวงสรวงไม่อาจรู้ได้ว่าวิญญาณอะไรหรือของใครบ้าง แต่ก็เชื่อว่ามีวิญญาณสถิตอยู่ที่นั่น ขณะเดียวกันนี้ มีการขอพร ขอโชคลาภ ให้ได้ในสิ่งที่ตนหวัง เครื่องบวงสรวง จะเป็นสิ่งมีชีวิตที่ตายและ สุกแล้ว มีหัวหมู ไช้ต้ม ดอกไม้ แต่ผลไม้จะเป็นผลไม้ที่สด ๆ มีการจุดธูปปักกลดที่เครื่องบวงสรวงนั้น จำนวนมาก ๆ ลักษณะการบวงสรวงนี้เป็นการให้สิ่งที่เทพโปรดก่อนที่คนจะได้สิ่งนั้น ๆ ต่างจากการ บอนบาน การสังเวย การบูชาญี่ที่ทำภายหลังสิ่งที่คนต้องการนั้นได้ไปแล้วจึงทำการสังเวย เช่น ได้สอบ เข้าทำงานบริษัทได้แล้ว เป็นต้น

การบวงสรวง การบูชาญ เป็นความนิยมของชาวฮินดูปฏิบัติต่อเทพต่าง ๆ เป็นการฆ่าสิ่งมีชีวิต มี แพะ แกะ โค เป็นต้น เพื่อสังเวยเทพเจ้าในโอกาสประสบความสำเร็จอย่างใดอย่างหนึ่ง เช่น สู้รบแล้ว ได้ชัยชนะ คือกษัตริย์สมัยโบราณแห่งกรุงพาราณสี ประเทศอินเดีย ใช้ม้าเป็นพาหนะ เมื่อรบได้ชัยชนะ กลับมาแล้ว ก็ฆ่าม้าบูชายัญ ณ ทำน้ำคงคา เมืองพาราณสี ชื่อทำน้ำนั้นว่า ทำอัสวเมธ ซึ่งคำว่า อัสวเมธนี้ก็เป็นหนึ่งในพิธีบูชาญของพราหมณ์เรียกว่า มหายัญ ๕ ประการ ได้แก่ อัสวเมธ บุริสเมธ สัมมาปาสะ วาชเปยยะ และนิรคหะ^๓

กาลต่อมา พิธีบูชาญนี้ พระพุทธเจ้านำมาประยุกต์ใช้ในพระพุทธศาสนา โดยแก้คำและพิธีการ ด้วยการสร้างทัศนคติเสียใหม่ เป็นคำว่า พลีกรรม ๕ ประการ คือ ๑. ญาติพลี ๒. อดิถิปลี ๓. ปุพเพตพลี ๔. ราชพลี ๕. เทวตพลี^๔

คำว่า ญาติพลี คือการสงเคราะห์ญาติ อดิถิปลี คือการต้อนรับแขก ปุพเพตพลี คือการทำบุญ อุทิศให้ผู้ล่วงลับไปแล้ว ราชพลี คือการบำรุงแคว้นด้วยการเสียภาษีอากร เทวตพลี คือทำบุญอุทิศ แก่เทวดา ซึ่งพลีกรรมทั้ง ๕ นี้ มีทั้งการทำสงเคราะห์กับคนที่มีชีวิตอยู่ทั้งที่ล่วงลับไปแล้ว ที่สำคัญ คือเทวตพลีในบทความนี้ ถ้าเป็นกรณีบนบาน บวงสรวงก็เป็นลักษณะการบอกกล่าวทำนองขออนุญาต การขอภัยถ้าเป็นการรบกวน และทำด้วยความเคารพ ดังนั้น ธรรมเนียมทางพระพุทธศาสนาที่มีต่อการ บวงสรวง บนบาน การทำพลีกรรมที่หลีกเลี่ยงการเบียดเบียนซึ่งกันและกัน เปลี่ยนจากการทรมานเป็น ความรักความเมตตา แสดงให้เห็นว่า พระพุทธศาสนา ไม่ปฏิเสธเรื่องบูชา การขอพร ขอมงคล แต่จะ ขอเมื่อตนทำบุญ รักษาศีล คือให้อาณูภาพของการทำบุญและอันสงส์การรักษาศีลนั้น เป็นพลวปัจจัย เกื้อหนุนให้ประสบผลสำเร็จในสิ่งที่ตนหวัง

เกี่ยวกับเทพ มีคำว่า เทวตานุสสติ เป็นหนึ่งในอนุสสติ ๖ ประการและเป็นหนึ่งในอนุสสติ ๑๐ คือ การน้อมจิตระลึกถึงเทวดาทั้งหลายที่ตนเคยรู้และพิจารณาเห็นคุณธรรมอันทำบุคคลให้เป็นเทวดานั้นๆ ตามที่มีอยู่ในตน ถือได้ว่า เป็นการระลึกนึกถึงเทวดา ถือเป็นอารมณ์กรรมฐาน ที่สำคัญยิ่งกว่านั้น คือ

^๓ ส.ส. (ไทย) ๑๕/๑๒๐/๑๓๔.คำว่า มหายัญ ๕ ประการของพราหมณ์ ได้แก่ อัสวเมธ คือการฆ่าม้าบูชาญ บุริสเมธ คือการฆ่าคนบูชาญ สัมมาปาสะ คือการทำบวงแล้วขว้างไม้ลอบบวง ไม้ตกที่ไหนทำการบูชาญที่นั้น วาชเปยยะ คือการตีเพื่อเกิดพลัง นิรคหะ คือ ยัญไม่จำกัดสิ่งใด ๆ ฆ่าสัตว์ครบทุกอย่างบูชาญ อนึ่ง มหายัญ ๕ ประการนี้ เดิมทีเดียวเป็นหลักสงเคราะห์ที่ดีงาม แต่พราหมณ์สมัยหนึ่งดัดแปลงเป็นการบูชาญเพื่อผลประโยชน์ทาง ลากสักการะ

^๔ อจ.ปญจก. (ไทย) ๒๒/๔๑/๖๕.

สามารถสำรอกกิเลสได้ ทำให้ปฏิบัติธรรมได้ตรง มีความปลาบปลื้ม มีปีติ ปราโมทย์ มีความสงบและมีความสุขในธรรมในหมู่สัตว์ที่ไม่มีความปลาบปลื้ม มีปีติ ปราโมทย์ มีความสงบและมีความสุข ดังนั้นจึงบอกได้ว่า เทวดานี้มีคุณสมบัติในการให้เป็นอารมณ์แห่งสมาธิ เป็นสัมมาทิฐิ เข้าสู่สวรรค์นิพพานได้

ธรรมเทศนาสูตรหนึ่ง คือมงคลสูตร ๓๘ ประการ ซึ่งถือได้ว่า มงคลสูตรนี้เกิดขึ้นได้ด้วยความช่วยเหลือของเทพกึ่งว่าได้ เรื่องเล่าว่า สมัยหนึ่ง พระผู้มีพระภาคประทับอยู่ ณ พระเชตวันวิหาร อารามของอนาถปิณฑิกเศรษฐี เขตกรุงสาวัตถี ครั้งนั้น เมื่อราตรีผ่านไป เทพองค์หนึ่งมีวรรณงดงามยิ่งนัก เปล่งรัศมีให้สว่างไปทั่วพระเชตวัน เข้าไปเฝ้าพระผู้มีพระภาคถึงที่ประทับ ถวายอภิवाทแล้วยืนอยู่ ณ ที่สมควร ได้กราบทูลพระผู้มีพระภาคด้วยคาถาว่า เทพและมนุษย์จำนวนมากต่างมุ่งหวังความสุขร่วมกันคิดเรื่องมงคล (ยังหาคำตอบไม่ได้) ขอพระองค์ตรัสบอกมงคลอันสูงสุดนั้นด้วยเถิด พระองค์จึงตรัสตอบ ดังนี้ ๑. การไม่คบคนพาล ๒. การคบแต่บัณฑิต ๓. การบูชาคนที่ควรบูชา นี่เป็นมงคลอันสูงสุด... ฯลฯ.^๕

เทพสาธุการ คำนี้ ตั้งขึ้นเพื่อจะอธิบายถึงว่า เทวดาที่ทำหน้าที่สนับสนุนการเผยแผ่ธรรมของพระพุทธเจ้า พระอรหันตสาวก พระภิกษุสงฆ์หรือแม่มนุชย์ผู้ทำดี ก็ย่อมได้รับการแซ่ซ้องสรรเสริญจากเทวดาเช่นเดียวกัน ถ้าตรงกันข้ามนี้ก็คือคำหิ รังเกียจคนนั้นโดยมนุษย์ปุถุชนที่มักทำชั่วได้ง่าย ตัวอย่างเทวดาที่แซ่ซ้องสรรเสริญในคราวที่พระพุทธเจ้าแสดงปฐมเทศนาตามที่กล่าวมาตอนต้นว่า

“เพียงครู่เดียวเท่านั้น เสียงปาวประกาศ ได้กระจายขึ้นไปถึงพรหมโลกด้วยประการฉะนี้ ทั้งหมื่นโลกธาตุนี้ก็สั่นสะเทือนเลื่อนลั่นทั้งแสงสว่างอันเจิดจ้าหาประมาณมิได้ก็ปรากฏในโลก ล่วงเทวานุภาพของเทวดาทั้งหลาย”^๖

กลุ่มที่ ๒ จริยธรรมของเทพต่อพระพุทธศาสนา

เทพที่มีจริยธรรมต่อพระพุทธศาสนานั้นเห็นได้จากบทปฐมเทศนามีตอนท้ายของบทที่เทวดาขึ้นกามาวจรขึ้นขมยินดี ทำการอนุโมทนาสาธุการต่อพระพุทธเจ้าที่แสดงปฐมเทศนานี้ ดังความว่า ทวยเทพชั้นจาตุมหาราช ถึงชั้นปรนิมมิตวสวัตดีได้พากันแซ่ซ้องสรรเสริญ อนุโมทนาสาธุการ เสียงดังกระหึ่มกึกก้องไปทั่วหมื่นโลกธาตุแล้ว เพียงครู่เดียวเท่านั้น เสียงปาวประกาศ ได้กระจายขึ้นไปถึง

^๕ พุ.ช. (ไทย) ๒๕/๒/๗.

^๖ ส.ม. (ไทย) ๒๕/๓,๑๓/๗.

พรหมโลกด้วยประการฉะนี้ ทั้งหมื่นโลกธาตุนี้ก็สิ้นสะเทือนเลื่อนลั่น ทั้งแสงสว่างอันเจิดจ้าหาประมาณมิได้ก็ปรากฏในโลก ล่วงเทวานุภาพของเทวดาทั้งหลาย

ที่สำคัญไม่ยิ่งหย่อนไปกว่ากันคือ มงคลสูตร ที่เทวดามีจริยธรรมมาเกี่ยวข้องทำให้ชาวเมืองสาวัตถีได้รับคำตอบเรื่องมงคลสูตร ๓๘ ประการคือ เทวดาตนนี้มีคุณลักษณะมีแสงสว่างในตัวเอง เปล่งรัศมีให้สว่างไปทั่วพระเชตวัน เข้าไปเฝ้าพระผู้มีพระภาคถึงที่ประทับ ถวายอภิวัตแล้วยืนอยู่ ณ ที่สมควรส่วนข้างหนึ่งแล้วกราบทูลพระผู้มีพระภาคว่า เทวดาและมนุษย์จำนวนมากต่างมุ่งหวังความสวัสดิ ขอให้พระองค์ตรัสมงคลเถิด พระองค์ได้ตรัสมงคลแยกเป็นข้อได้ ๓๘ ประการ มีการไม่คบคนพาล คบแต่บัณฑิต บูชาบุคคลที่ควรบูชา เป็นอุดมมงคล เป็นต้น ฯลฯ ...เทวดาและมนุษย์ทำมงคลดังกล่าวมานี้แล้ว จะไม่พ่ายแพ้ข้าศึกทั้งปวง ย่อมถึงความสวัสดิในที่ทุกสถาน เป็นมงคลอันสูงสุดของเทวดาและมนุษย์ทั้งหลายโดยแท้

พุทธกิจ ๕ ประการ ซึ่งเป็นภารกิจการเผยแผ่ธรรมของพระพุทธเจ้า ยังแบ่งภารกิจตอบปัญหาให้แก่เทวดาเวลาเที่ยงคืน (อชตรตเต เทวปยุหน) นี้ก็แสดงให้เห็นว่า เทวดายังต้องการฟังธรรมของพระพุทธเจ้า ก็สอดคล้องกับคำว่า พระพุทธเจ้าเป็นครูของเทวดา และเทวดาก็ปฏิบัติธรรมชื่อว่า เทวธรรม ได้แก่ทิริและโอดตปปะ หรือปฏิบัติในวัตรบท ๗ ประการที่ทำให้หม่อมมาณฑพเป็นท้าวสักกะหรือพระอินทร์ได้ คือ เลี้ยงมารดาบิดา เคารพผู้ใหญ่ในตระกูล พุดจาสุภาพ ไม่พูดส่อเสียด ไม่ตระหนี่ มีวาจาสัตย์และไม่โกรธ นอกจากนี้ก็เกี่ยวกับการรักษาป่าของเทพโดยใช้หลักธรรมข้อรุกขธรรม ทำให้ได้ธรรมในการปฏิบัติตนกับป่าไม้

กลุ่มที่ ๓ จริยธรรมของเทพต่อธรรมชาติในพระพุทธศาสนา

ธรรมชาติเป็นสิ่งแวดล้อมสำคัญประกอบด้วยสิ่งแวดล้อมทางกายภาพและชีวภาพ หรือว่าสิ่งแวดล้อมทางธรรมชาติและทางสังคม สิ่งแวดล้อมธรรมชาตินั้นประกอบด้วยดิน น้ำ อากาศ พืช สัตว์ สิ่งแวดล้อมทางสังคมนั้นได้แก่มนุษย์ที่อยู่กันเป็นครอบครัว ชุมชนขนาดเล็กไปถึงหมู่บ้าน ตำบล อำเภอ จังหวัด ตลอดทั้งระดับโลก ซึ่งสิ่งแวดล้อมแต่ละอย่างนั้นจะต้องได้รับการปฏิบัติที่ดี ไม่ให้เกิดสิ่งแวดล้อมทางธรรมชาติเป็นมลพิษ ไม่มีสิ่งแวดล้อมทางสังคมที่ไร้คุณธรรม จริยธรรมต่อกันและต่อทรัพยากรธรรมชาติ ใช้ทรัพยากรธรรมชาติอย่างเล็งเห็นคุณค่า เกิดประโยชน์สูง ประหยัดที่สุด เนื่องจากว่าแหล่งทรัพยากรธรรมชาติขึ้นอยู่กับมนุษย์ที่จะรักษาหรือทำลาย เป็นสิ่งจำเป็นจะต้องได้รับการปฏิบัติด้วยความเอาใจใส่ที่ดี คิดเสียว่ามนุษย์ไม่ได้เป็นนายธรรมชาติ หากแต่ธรรมชาติเป็นนายมนุษย์ เมื่อป่า

นา ไร่ ขาดน้ำ ขาดอากาศบริสุทธิ์ มนุษย์ก็อยู่ไม่ได้ ดังนั้น มนุษย์ต้องรักษาสິงแวดล้อมทางธรรมชาติ ให้สมดุล

พุทธศาสนาต่อสิ่งแวดล้อมตั้งอยู่บนหลักที่ว่า เราไม่ควรทำลายหรือเป็นเหตุให้ผู้อื่นทำลาย เนื่องจากว่าเหตุแห่งการไม่ทำลายนั่นอยู่ที่จิตของเราที่ไม่บริโภคทรัพย์ากรด้วยความโลภ ความโกรธ และความหลง มีหลักแห่งสัมมาอาชีวะไม่สนับสนุนให้ประกอบอาชีพที่ผิด อย่งไรก็ตาม พุทธวิธีต่อสิ่งแวดล้อมนี้ให้มีกระบวนการถอดถอนการเบียดเบียน เป็นการกระทำที่ผิดต่อธรรมชาติ พุทธวิธีเริ่มต้นด้วยความสงบและจิตที่ราบรื่น มีวิญญานแห่งความกรุณา มีความเมตตาต่อสรรพสิ่ง การปฏิบัติเช่นนี้จะเพิ่มพูนความรับผิดชอบต่อความต้องการของมนุษย์ให้เกิดความยุติธรรม ความสมดุล ความสันติ และสร้างคุณค่าต่อธรรมชาติที่จะนำไปสู่อหิงสธรรม (non-violence) ในที่นี้ มีตัวอย่างทรงระณะของพุทธศาสนาที่เกี่ยวกับสิ่งแวดล้อมทางธรรมชาติที่จำเป็นและสำคัญต่อชีวิตโดยเฉพาะเรื่องน้ำ-พืช-ดิน ว่า

จริยธรรมของเทพกับน้ำในทรงระณะของพุทธศาสนา

น้ำมีความสำคัญต่อทุกชีวิต เป็นปัจจัยหลักในการดำรงชีวิต เป็นศูนย์กลางของระบบอาหาร ดังนั้น จึงพูดได้ว่า น้ำมีความสำคัญต่อทุกชีวิตตลอดเวลา การบริโภคน้ำที่บริสุทธิ์เราจึงต้องรักษา และป้องกันมลพิษต่อน้ำ ประชาชนในบางประเทศนั้นให้ความเคารพต่อน้ำ ถือดังเทพเจ้า ก่อนใช้ต้องขอต่อเทพเจ้าประจำแม่น้ำนั้น โดยเฉพาะน้ำในแม่น้ำคงคาในประเทศอินเดีย ที่มีต้นกำเนิดอยู่ที่ภูเขาคิมาลัย ชาวอินเดีย เวลาก่อนอาบน้ำจะทำพิธีขมาต่อเทพเจ้าประจำคงคาชื่อแม่คงคา (God of water) และถือเป็นหน้าที่ของทุกคนที่จะต้องให้ความเคารพ ที่น่าสังเกตอย่างหนึ่งคือ ชาวอินเดีย จะไม่ใช่ผงซักฟอกซักผ้า ใช้สบู่อาบน้ำ เพราะถือว่าน้ำสามารถชำระได้ทุกอย่างแล้วจึงไม่จำเป็นอะไรตามคัมภีร์ฮินดู อินเดียโบราณมีความเชื่อว่ โลกมีทะเลกว้างใหญ่ มีพื้นราบมากมาย มีเส้นทางศักดิ์สิทธิ์ข้ามไป เทพเจ้าฮินดูมีวิมานชั้นยอดที่สงบ เทพเหล่านั้นจะทำพิธีล้างบาปอย่างจริงจังเพื่อบรรลุถึงพลาณภาพสูงสุด จากนั้น เทพเหล่านั้นก็จะลงมาสู่แม่น้ำอันศักดิ์สิทธิ์ทำให้น้ำเป็นอมฤต เป็นน้ำที่ใครดื่มแล้วไม่ตาย อีกดินแดนหนึ่ง เป็นดินแดนหริทวารหรือประตูเข้าสู่เทพเจ้าทั้งหลาย (The Gateway of the Gods) ซึ่งอยู่ทางตอนเหนือของประเทศอินเดีย เป็นศูนย์กลางแสงบุญในพิธีกรรมซึ่งมีขึ้นทุกสิบสองปี ชาวฮินดูมีความเชื่อว่เมื่อได้ลงอาบน้ำศักดิ์สิทธิ์ในพิธีกรรมนี้แล้ว จะชำระล้างบาปต่าง ๆ ได้

ตามธรรมเนียมไทย ประเพณีลอยกระทงถือว่าเป็นเอกลักษณ์ของประเทศจะมีขึ้นทุกวันเพ็ญเดือนสิบสองของทุกปี ถ้อยคติทั้งในพระพุทธศาสนาและทั่วไปในพิธีลอยกระทงนี้ ว่า

๑. เป็นการลอยบาปและเคราะห์ร้ายภัยพิบัติต่าง ๆ
๒. เป็นการขอขมาต่อพระแม่คงคา
๓. เป็นการบูชารอยพุทธบาท ณ ฝั่งแม่น้ำนัมทา ประเทศอินเดีย

น้ำมีคุณค่าแก่ชีวิตในทุก ๆ ด้านแม้แต่ด้านจิตใจ เราจะต้องบริโภคอย่างมีคุณค่า ตามที่ติช แอนด์ นัท ฮันท์ (Tich Nhat Hanh) กล่าวว่า “น้ำที่เต็มฝ่ามือทั้งสอง เราคงจะใช้มันอย่างชาญฉลาด เพื่อที่จะอนุรักษ์โลก”^๗ คำนี้แสดงน้ำหนกอย่างที่สุดถึงกับยืนยันว่า น้ำเป็นผู้รักษาโลก เรื่องนี้ พระพุทธเจ้าให้ความสำคัญอย่างที่สุด จึงตรัสเส้นทาง การถึงสวรรค์ด้วยน้ำไว้ ว่า

“ชนเหล่าใดสร้างอาราม (สวนไม้ดอกไม้ผล) ปลูกหมุ่ไม้ (ใช้ร่มเงา) สร้างสะพาน และชนเหล่าใด ให้โรงน้ำเป็นทาน และบ่อน้ำทั้งบ้านที่พักอาศัย ชนเหล่านั้นย่อมมีบุญ เจริญในกาลทุกเมื่อทั้งกลางวัน และกลางคืน ชนเหล่านั้นตั้งอยู่ในธรรม สมบูรณ์ด้วยศีล มีสวรรค์เป็นที่ไป”^๘

นี่ก็แสดงให้เห็นว่า มนุษย์เมื่อปฏิบัติดีแล้วจะสามารถเข้าสู่แดนสวรรค์หรือเทวโลกได้ นั่นคือ เข้าถึงโลกสวรรค์ได้ด้วยการกระทำดี ในชาตภจะบอกเราว่า พระพุทธเจ้าถือกำเนิดเป็นพระโพธิสัตว์ ในฐานะคนยากจน และเสวยชาติเป็นชีวิตสัตว์ต่าง ๆ เป็นแก้ง กวาง ช้าง ปลา เป็นต้น แต่ละกำเนิดนั้น มีความปรารถนาสร้างบารมีเพื่อความหลุดพ้นจากวัฏสงสาร บางครั้ง พระพุทธเจ้าเปรียบเทียบบึง น้ำเค็มด้วยคุณค่าของสัตว์บุรุษ เพราะสัตว์บุรุษนั้นมีประโยชน์ในการช่วยเหลือผู้อื่นให้รอดพ้นจากทุกข์ เหมือนน้ำมีประโยชน์และจำเป็นต่อทุกชีวิต

เป็นที่ชัดเจนว่า พระพุทธศาสนามีทรศนะต่อน้ำที่ดี เพราะเล็งเห็นความบริสุทธิ์ของน้ำที่ต้อง ปราศจากของเน่าเสียมีพิษสภาวะหรือขยะ น้ำลาย น้ำสกปรก หรือเน่าเสีย สิ่งเหล่านี้จะเป็นมลพิษอันตราย ต่อสัตว์น้อยใหญ่ในน้ำได้ จึงบัญญัติวินัยเพื่อดูแลน้ำไว้ ตามที่พระพุทธองค์ตรัสในสิกขาบทวิภังค์ ว่า

^๗ Tich Nhat Hanh, *Look Deep and Smile; Buddhism and Ecology*, Edited by M. Bachelor, (Delhi: Motilal Paranasidas, 1994), P. 106.

^๘ ส.ส. (ไทย) ๑๕/๔๗/๖๑.

“ภิกษุใดมิใช่ผู้อาพาธ ไม่พึงถ่ายอุจจาระ ปัสสาวะ หรือบ้วนขะพะลงในน้ำ ภิกษุใดอาศัยความไม่เอื้อเพื่อ มิใช่ผู้อาพาธ ถ่ายอุจจาระปัสสาวะหรือบ้วนขะพะ ลงในน้ำ ต้องอาบัติทุกกฏ”^๙

จริยธรรมของเทพกับพีชในวรรณคดีพุทธศาสนา

ตามคติทางพระพุทธศาสนานี้ พระพุทธองค์ให้ความสำคัญเรื่องป่าไม้ จึงทรงบัญญัติสิกขาบทห้ามภิกษุไว้ว่า

“พีช ภิกษุสำคัญว่าพีช ตัดเองก็ดี ให้คนอื่นตัดก็ดี ทำลายเองก็ดี ให้คนอื่นทำลายก็ดี ต้มเองก็ดี ให้คนอื่นต้มก็ดี ต้องอาบัติปาจิตตีย์”^{๑๐}

ต้นบัญญัติสิกขาบทนี้ มาจากภิกษุชาวรัฐอาฬวี ทำนวรรรม ต้องตัดต้นไม้เองบ้าง ให้คนอื่นตัดบ้าง เทพผู้สิงสถิตอยู่ที่ต้นไม้ นั้น ได้กล่าวคำนี้กะภิกษุนั้น ว่า ท่านเจ้าข้า ท่านประสงค์จะทำที่อยู่ของท่าน โปรดอย่าตัดต้นไม้อันเป็นที่อยู่ของข้าพเจ้าเลย ภิกษุรูปนั้นไม่เชื่อฟังได้ตัดลงจนได้ และพินถูกฆนทารกถูกของเทพนั้น เทพนั้นจึงเข้าไปเฝ้าพระผู้มีพระภาค กราบทูลเนื้อความนั้นแต่พระผู้มีพระภาค พระองค์ทรงประทานสาธุการว่า ดีแล้วๆ เทพ ดินักหนาที่ท่านไม่ปลงชีวิตภิกษุรูปนั้นเสียก่อน ถ้าท่านปลงชีวิตภิกษุรูปนั้นในวันนี้ ตัวท่านจะพึงได้รับบาปเป็นอันมาก ไปเกิดเทพ ต้นไม้ในโอกาสนั้นว่างแล้ว ท่านจงเข้าไปอยู่ที่ต้นไม้ นั้น ประชาชนพากันฟังโทษ ดีเตียน โพนทะนาว่า ไฉน พวกพระสมณะเชื้อสายพระศากยบุตรจึงได้ตัดต้นไม้เองบ้าง ให้คนอื่นตัดบ้าง พระสมณะเชื้อสายพระศากยบุตรทั้งหลาย ย่อมเบียดเบียนอินทรีย์อย่างหนึ่งซึ่งมีชีวะ ภิกษุทั้งหลายได้ยินพวกเขาฟังโทษ ดีเตียน โพนทะนาอยู่ บรรดาที่มกน้อย ต่างพากันฟังโทษ ดีเตียน โพนทะนาว่า ไฉน พวกภิกษุชาวรัฐอาฬวี จึงได้ตัดต้นไม้เองบ้าง ให้คนอื่นตัดบ้าง (เพื่อทำเสนาสนะ) แล้วกราบทูลเรื่องนั้นแต่พระผู้มีพระภาค พระองค์ทรงดีเตียนแล้วบัญญัติสิกขาบทในภุตคามวรรค เป็นปาจิตตีย์

จากพุทธพจน์ที่ยกมาข้างต้นนั้น ทำให้เราทราบได้ว่า ไม่ใช่เพียงของเขี้ยวชนิดเล็กน้อยเพียงหย้าคลุมดินเท่านั้น หากแต่หมายถึงต้นไม้ขนาดใหญ่ ซึ่งจะนำมาสร้างเสนาสนะได้ และต้นไม้นั้นมีเทพประจำอยู่เรียกว่า รุกขเทพ หากตัดต้นไม้ นั้นก็หมายถึงว่า ทำลายชีวิตไปด้วย เป็นที่มาของต้นบัญญัตินี้

^๙ วินย. (ไทย) ๒/๖๕๔/๗๓๔.

^{๑๐} วินย. (ไทย) ๒/๙๒/๒๗๙.

จริยธรรมของเทพกับดินในทรรศนะพุทธศาสนา

เทพประจำพื้นดินเรียกว่า ภูมเทพ โดยปกตินั้น มนุษย์ถือว่า ดินเป็นแหล่งทรัพยากรธรรมชาติที่สำคัญที่สุดอย่างหนึ่ง ถือว่าเป็นมาตรฐานคุณภาพชีวิตของคนและสัตว์รวมทั้งพืชต่าง ๆ บนโลกใบนี้ ถ้าเราพูดถึงการรักษาดินจะหมายถึงการฟื้นฟูและรักษาการเปลี่ยนแปลงทรัพยากรที่ไม่ได้ฟื้นฟู ดังนั้น การรักษาคืออุปกรณ์กำหนดแหล่งทรัพยากรที่ดีที่สุด เป็นการแสดงบทบาทที่สำคัญในอดีตและอนาคตด้วย

ตามที่กล่าวข้างต้นนั้นว่า ความสำคัญของดินคือความอยู่รอดของชีวิต ที่เรียกเช่นนี้ก็เพราะดินจะจัดการอาหารแก่ทุกชีวิต เพราะฉะนั้น จึงถือว่าเป็นฐานหลักของชีวิต (Chief basis of existence) ในเชิงปรัชญาแล้ว จริยธรรมเรื่องดิน คือความจำกัดเสรีภาพแห่งการกระทำในการอยู่รอดของมนุษย์ เราจะเข้าใจดินอย่างไร นั่นคือว่า ความเข้าใจข้อจำกัดเสรีภาพการกระทำของมนุษย์ต่อธรรมชาติโดยภาพรวม เกี่ยวกับดิน

เรื่องนี้ ลีโอโพลด์ (Aldo Leopold) กล่าวว่า “ภาวะแห่งความสมดุลระหว่างมนุษย์และดิน”^{๑๑} เป็นความจำเป็นขั้นพื้นฐานที่จะต้องจัดระบบนิเวศวิทยาที่ดี โดยได้รับการให้เหมาะสม ตามคติทางพระพุทธศาสนา ถือว่าสิ่งที่อยู่ในดินนั้นคือสิ่งมีชีวิต เมื่อภิกษุขุดดินลงไปย่อมมีผลกระทบทำอันตรายสิ่งมีชีวิตในดินนั้นอย่างแน่นอน ข้อนี้ก็เป็นที่ปรากฏชัดแล้วที่บัญญัติไว้เป็นข้อแรกในศีล ๕ ว่า “เราจะสมทานงดเว้นจากการทำลายชีวิตให้ตกลงไป”^{๑๒}

ส่วนสิ่งแวดล้อมธรรมชาติอื่น ๆ ว่าตามแนวพุทธศาสนาแล้ว สอนให้บริโภคปัจจัยด้วยการพิจารณาที่มีสติ เช่นเดียวกับพระสงฆ์พิจารณาปัจจัยสี่ว่าเราบริโภคเพื่อความอยู่รอด ให้มีชีวิตอยู่ได้ ไม่ให้เกิดอันตราย และเพื่อให้มีชีวิตอยู่เพื่อปฏิบัติธรรมเท่านั้น ไม่ใช่เพื่อความสนุกสนาน เพลิดเพลิน ความเมามัน

สิ่งแวดล้อมทางสังคมนั้น พระพุทธองค์ทรงแนะนำ ตกเตือนให้สาวกทั้งหลายปฏิบัติตามธรรมเป็นธรรมิกสังคัม ดำเนินชีวิตในศาสนาด้วยการปฏิบัติตามทางสายกลาง เมื่อเคารพนับถือในพระองค์ ประสงค์จะเห็นพระองค์ แนวทางที่ถูกต้องที่สุดคือปฏิบัติในธรรม เพราะเมื่อประพฤติปฏิบัติในธรรมแล้ว นั่นก็เท่ากับว่าเห็นพระองค์แล้ว ดังพุทธพจน์ว่า “ผู้ใดเห็นธรรม ผู้นั้นเห็นเรา”^{๑๓}

^{๑๑} Aldo Leopold, A Sand County Almanac, (New York: Oxford University Press, 1966), p.334.

^{๑๒} ที.ปา. (ไทย) ๑๑/๗๐/๔๘.

^{๑๓} ส.ข. (ไทย) ๑๗/๘๗/๑๕๙.

คำว่า สังคมตามคติทางพระพุทธศาสนานั้นเรียกกันว่า พุทธบริษัท ประกอบด้วยฝ่ายสงฆ์ มีภิกษุ ภิกษุณี ฝ่ายผู้ครองเรือน มีอุบาสก อุบาสิกา แต่ละฝ่ายนั้นสร้างสังคมในอุดมคติกันด้วยการทำหน้าที่ตามหลักของทศ ๖ ปฏิบัติตนเป็นกัลยาณมิตร มีศีลธรรมต่อตนเองและสังคม อาณิสสของการปฏิบัติตนตามแนวกัลยาณมิตรนี้ ทำให้ได้รับความไว้วางใจ มีความเชื่อมั่น มีความเชื่อต่อมิตรสหายเพื่อนบ้าน ทำให้รู้สึกว่าคุณชีวิตมีหลักประกันด้วยศีล ๕ ข้อที่ ๑ หลักประกันทรัพย์สมบัติ ข้อที่ ๒ เป็นต้น เป็นสังคมที่น่าอยู่ เป็นแผ่นดินธรรม แผ่นดินทอง ไร่โจร ไร่อาชญากรรม ประตูหน้าต่างบ้าน-วัดไม่จำเป็นต้องปิดก็ได้

ที่สำคัญประการหนึ่ง จริยธรรมของเทพที่มีต่อธรรมชาตินี้ เห็นได้ชัดมากจากปัญหาระหว่างท้าวสักกะกับเทพที่มีจริยธรรมต่อป่า (ต้นไม้) ซึ่งท้าวสักกะแสดงให้เห็นถึงทาน กับคำว่าบริจาคแก่เทพด้วยคำว่า ผู้ต้องการรากย่อมนำรากของตนไม้ไป ผู้ต้องการเปลือกย่อมนำเปลือกไป ผู้ต้องการใบย่อมนำไป ผู้ต้องการดอกย่อมนำดอกไป ผู้ต้องการผลย่อมนำผลไป แต่เทพไม่พึงดีใจหรือเสียใจ เพราะการกระทำนั้น ๆ (นี่คือข้อปฏิบัติ) แล้วเทพผู้ซึ่งสถิตอยู่ที่ต้นไม้ก็ดำรงอยู่ในรุกขธรรมแล้ว นี่คือรุกขธรรมของเทพ

สรุป/เสนอแนะ

เทพหรือเทวดา ว่าโดยกำเนิดแล้วมี ๓ จำพวกคือ สมมติเทพ อุบัติเทพ และวิสุทธิตเทพ แต่เทพที่เราศึกษานี้เน้นไปที่อุบัติเทพ โดยแยกศึกษาได้เป็นกลุ่ม ๆ คือ เทพชุมนุม เทพจากการบนบาน บวงสรวงสังเวद्य บูชายัญ และเทพสาธุการ คือ พระพุทธศาสนาไม่ได้ปฏิเสธเรื่องเทพ แต่รับรองว่า เทพมีบทบาทต่อศาสนาพุทธมาก จะกล่าวว่าเทพเป็นผู้ค้าจุนพระศาสนานอกเหนือจากมนุษย์ก็ยิ่งได้ เพราะอะไร จึงกล่าวเช่นนั้น เพราะแม้กระทั่งพระพุทธเจ้าองค์ปัจจุบันเสวยชาติเป็นพระเวสสันดร แล้วพระองค์ดำริจะบริจาคพระนางมัทรี พระอินทร์ร้อนอาสน์ต้องแปลงกายเป็นพราหมณ์ชรามาทูลขอพระนางมัทรี แล้วฝากไว้กับพระเวสสันดร เป็นการป้องกันไม่ให้คู่บารมีของพระเวสสันดรต้องตกกระท้ำลำบากไปอยู่กับคนพาลสันดานหยาบหรือแม้กระทั่งตอนที่พระพุทธองค์ตรัสรู้ใหม่ๆ ท้าวสัทัมบดีพรหมก็มาอาราธนาพระพุทธองค์ให้โปรดเวไนยสัตว์ มงคลสูตร ๓๘ ประการก็ถือได้รับความช่วยเหลือจากเทพ การทำบุญทำวัตรสวดมนต์ก็จะมีสวดที่เกี่ยวกับเทพมาเกี่ยวข้อง กล่าวกันว่า ถ้าเทพไม่โปรดใครคนใดเพราะทำชั่วแล้ว เขาผู้นั้นก็อยู่ที่นั่นลำบาก ทำอะไรก็ขัดข้องไปหมด เราเชื่อตามตำนานว่า พระพุทธเจ้าทุก ๆ พระองค์ก่อนที่จะจุติเป็นมนุษย์ ก็เป็นเทพอยู่ชั้นดุสิต และแม้ปรินิพพานไปแล้ว พระองค์ก็กลายเป็น

เป็นเทพ แต่เป็นเทพที่หมดกิเลสแล้ว เรียกว่า พระวิสุทธิเทพ เราคงเคยได้ยินในประวัติหลวงปู่ต่างๆ ที่ท่านเดินธุดงค์แล้วมีเทพมาลงใจหรือเทพมาใส่บาตร หรือแม้กระทั่งเทพปรากฏในนิมิต มานิมนต์ ให้ไปสร้างวัด ณ สถานที่ตรงนั้นตรงนี้ เพราะเป็นที่เหมาะสมสำหรับการสร้างบารมีของท่าน

นอกจากนี้เทพที่เป็นสัมมาทิฐิก็สามารถสั่งสอนธรรม แนะนำแนวทางการสร้างบารมีของมนุษย์ผู้นั้นได้ ผู้เขียนไม่ได้ปฏิเสธเรื่องนรกสวรรค์และเรื่องเทพ ตรงกันข้าม เชื่อว่าสิ่งเหล่านี้มีจริง หลายคนไปสักการะเทพในศาสนสถานอื่นๆ หลายที่ เช่น วัดแขกสีลม โบสถ์พรหมณ์เสาชิงช้า ตลอดจนเข้าร่วมในพิธีกรรมต่างๆ ที่อาจมองดูเหมือนไม่ใช่พุทธแท้ เช่น พิธีนวราตรีของวัดแขกสีลม และที่ไป ก็ไม่ใช่ร่างทรงไม่เคยคิดพิศมัยที่จะเป็นร่างทรงไม่ว่าชาตินี้หรือชาติไหน แต่เขาไปเพราะต้องการบูชาคุณงามความดีของเทพ ไม่ได้เคารพชนิดหลงแบบไม่ลืมหูลืมตา (Dogma) เพราะถือว่าสิ่งที่ยึดถือเป็นสรณะคือ พระรัตนตรัย พระพุทธเจ้า พระปัจเจกพุทธเจ้า พระธรรม และพระอริยสงฆ์ทั้งหลายเป็นครูบาอาจารย์สูงสุด ไม่ใช่เมื่อเรามีครูบาอาจารย์ที่สูงที่สุดแล้วจะไม่นับถือในคุณความดีหรือความรู้ของผู้อื่นเช่นนั้น

ดังนั้น พระพุทธศาสนาคือธรรมคำสอนของพระพุทธเจ้า ไม่ใช่ปฏิบัติตามแต่มนุษย์เท่านั้น หากแต่เทพก็ปฏิบัติธรรมด้วย ดังคำว่า สัตถา เทวมนุสสานัง แปลว่า พระพุทธเจ้าเป็นครูของเทพและมนุษย์ และธรรมของพระพุทธเจ้า เป็นเกณฑ์แยกความเป็นมนุษย์กับสัตว์ ถ้าปฏิบัติธรรมอย่างสมบูรณ์แล้ว มนุษย์ก็สามารถพัฒนาการขึ้นไปสู่เทพได้ ขณะเดียวกัน ถ้ามนุษย์ไม่ปฏิบัติธรรม ก็จะตกจากภูมิมนุษย์มาสู่ทุกขภูมิของสัตว์ได้ เทพก็เช่นเดียวกัน ถ้าไม่ปฏิบัติธรรมก็จะเป็นเทพตกสวรรค์ได้ ดังนั้น การปฏิบัติธรรมต่อสรรพสิ่งและธรรมชาติต่าง ๆ นั้น เป็นการปฏิบัติเพื่อเข้าสู่สภาวะธรรมของมนุษย์และเทพทั้งหลาย โดยถือธรรมของพระพุทธเจ้าเป็นหลักปฏิบัติเช่นเดียวกัน

เอกสารอ้างอิง

มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.

กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๙.

Aldo Leopold. A Sand County Almanac. New York: Oxford University Press, 1966.

Tich and Nhat Hanh. Look Deep and Smile; Buddhism and Ecology. Edited by M. Bachelor, Delhi: Motilal Paranasidass, 1994.

